

Hovory k sobě v překladu z viktoriánské angličtiny

Pan ředitel nakladatelství Leda Rudolf Červenka má rád římského císaře a stoického filozofa Marka Aurelia. Proto se osobně ujal překladu jeho *Hovorů k sobě* do češtiny, přestože jazyk originálu – helénistickou řečtinu neovládá.

Stoici rádi přirovnávali člověka k plameni. Co malý plamen zadusí, jasně planoucímu ohni je vítanou potravou a rozhoří ho ještě víc. Rudolf Červenka si myslí, že jeho vnitřní oheň hoří dostatečně jasně, aby zvládl bezmála 2 000 let starý text převést čtivě do současné češtiny. Aspoň se v tom smyslu holedbá na YouTube kanálu svého nakladatelství: <https://www.youtube.com/watch?v=hWmjHxkzjXM>

Bohužel, i když má Rudolf Červenka v sobě zatopeno na maximum, na Marka Aurelia to nestačilo. Místo krásně hořícího ohně jsme našli čmoudící spáleniště.

Jak se dočteme v tiráži, Rudolf Červenka nepřekládal ze staré řečtiny, ale z anglického překladu. Anglický překlad vyšel původně u Foulisů; toto skotské nakladatelství dokonce zaměstnávalo korektory, což nebylo v té době – 1794 – běžné, a jejich vydání Homéra u sebe nosíval Johann J. Winckelmann. Rudolf Červenka ovšem pracoval s úpravou George W. Chrystala z roku 1902. Proč by zrovna tento 120, potažmo 230 let starý, upravovaný text měl být dobrým zdrojem myšlenek římského stoika?

Viktoriánská doba a její mravy nám nejsou zrovna blízké. Viktoriánské překlady antických klasiků do národních jazyků byly cenzurované a dosti necitlivě zjemňované. V národním jazyce je mohla číst mládež a také obecného čtenáře bylo podle tehdejších představ třeba chránit. Mravně bdělí učitelé z textů pečlivě vyřezávali „závadné“ pasáže, košilaté, homoerotické, cokoli se v té době považovalo za nepřipustné. Drobnější věci překlenuli méně ostrým výrazivem. V překladech to není vidět, cenzorské zásahy se nikam neznačily. Pouze když čtete originál (kde se úpravy nedělaly, protože originál byl určen pro vyšší společnost univerzitních vzdělanců), zjistíte, jak důkladné to čištění antiky bylo.

Také britský stoicismus je sám o sobě komplexní jev spojený s koloniální expanzí Britského impéria a étosem reformované státní služby, kde se stýká s benthamovským utilitarismem. Foulis – Crystalův text se pohybuje po této trajektorii. Leccos může být zavádějící.

Lex artis není jen formální pravidlo. Pořizovat překlad přes jiný jazyk, navíc jiné epochy je špatně, protože to nedopadne dobře.

V tiráži je ještě jedna poznámka. Rudolf Červenka při překladu antického klasika z angličtiny prý využil „českých podnětů, jež z řeckého originálu pořídila Marion Cassade“. Kdo je tajemná múza s exotickým jménem? Co jsou to „podněty“? Podstročnik, o kterém mluví Rudolf Červenka ve svém nakladatelském videu, to nebude.

V každém případě výsledek není dobrý. V knize (pardon, zdráhám se tomu výtvaru říkat překlad) jsou nesmysly, které ve viktoriánském vydání nenajdete. Text není ani čtivý, ani srozumitelný, ani se nejedná o současnou češtinu (jak slibuje autor), naopak je pateticky „pln“ zcela nemístných archaismů a slovem „pln“ příznačně končí.

Vraťme se ke stoické metafoře plamene, kterou jsem začal, a ukažme si, jak text stoického filozofa zadusil plamínek pana Červenky dřív, než se rozhořel. Na začátku čtvrté knihy zmatečné parafráze Marka Aurelia od Rudolfa Červenky čteme:

*Pokud síla **rozumu**, která v nás vládne, je v souladu s přirozeností, pak se při každé příležitosti lehce přizpůsobuje tomu, co je zadaných okolností možné. Nevymezuje si **aspekt**, kterým se bude zabývat, nýbrž s rozmyslem postupuje podle svých zásad. Soustřeďuje se na překážku, která se jí právě postavila do cesty, podobně jako **oheň soustředí** svou sílu na to, co se v něm ocitlo. Malý plamínek by tím uhasl, ale velký plamen se rychle zmocní toho, co obklopil, pohltí to a touto novou potravou zmohutní.*

Zvýraznil jsem vám pár hrubých nesmyslů, které v textu jsou. Pro pořádek přidávám originál, ze kterého Rudolf Červenka nepřekládal, a je to vidět na první pohled. V originále vám opět zvýrazním pár slov, která patří ke stoickému slovníku a v páně Červenkově překladu se jejich význam vypařil:

Τὸ ἔνδον κυριεῦον, ὅταν κατὰ φύσιν ἔχη, οὕτως ἔστηκε πρὸς τὰ συμβαίοντα, ὥστε ἀεὶ πρὸς τὸ δυνατόν καὶ διδόμενον μετατίθεσθαι ῥαδίως. **Ἦλην** γὰρ ἀποτεταγμένην οὐδεμίαν φιλεῖ, ἀλλὰ ὁρμῇ μὲν πρὸς τὰ προηγούμενα **μεθ' ὑπεξαίρέσεως**, τὸ δὲ ἀντισταγόμενον Ἦλην ἑαυτῷ ποιεῖ, ὥσπερ τὸ πῦρ, ὅταν ἐπικρατῆ τῶν ἐπεμπιπτόντων, ὑφ' ὧν ἂν μικρὸς τις λύχνος ἐσβέσθῃ: τὸ δὲ λαμπρὸν πῦρ τάχιστα ἐξωκείωσεν ἑαυτῷ τὰ ἐπιφορούμενα καὶ κατηνάλωσε καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκείνων ἐπὶ μεῖζον ἦρθη.

M. Aureli Imperatoris Ad se ipsum (Lib IV. 1)

Aby bylo jasno: nejsem ani trochu přítelem doslovného překladu. Kdyby v překladu bylo jedna ku jedné, slovo od slova, co je v originále, byl by to nesrozumitelný paskvil. Jeden kolega mi nedávno řekl, že překládat doslova je „jistější“, já bych řekl zbabělejší, protože u doslovného překladu se vlastně nepozná, že překladatel textu nerozumí. Text převede, aniž ho interpretuje. A i v této pasáži můžeme text interpretovat různě, zdůraznit to nebo ono. V tom je riziko a krása překládání.

Pojďme se podívat, o co v té pasáži filozoficky jde. Rozhodně ne o rozum, jak se nám snaží podsunout Rudolf Červenka. Když už, tak jde o duši (viz například *Luciani Somnium* 10: καὶ τὴν ψυχὴν, ὅπερ σου κυριώτατόν ἐστι).

Asi tušíte, že jedním ze základních principů stoické etiky je sebeovládání. Stoik se snaží uvést své regulační centrum, svého vnitřního CEO (τὸ ἔνδον κυριεῦον), chcete-li, do souladu s přirozeností. Když je ten vnitřní řidič či ředitel dobře vykalibrovaný, nezáleží, co konkrétně má dělat, jaký úkol před něj postaví.

Jde o nezávislost duše/ mysli na hmotě (ὕλη). Stoik se neztrácí v hmotě, hmota se ztrácí v něm. Stoikův přístup se plynule mění podle vnější souhry okolností (συμβαίνοντα) a zároveň zůstává stabilní. Stoik neulpívá na věcech. Nepreferuje nějakou konkrétní látku. Stejně horlivě a zároveň s odstupem (μεθ' ὑπεξαίρεσεως) odbaví vše, co mu přijde první do cesty. Válku se Syřany stejně jako s Markomany v případě Marka Aurelia. Pokud se dobře ovládá, udržuje v kondici, jasně hoří, překážka ho nezlomí a dokonce posílí. Možná v tom už slyšíte známý Nietzscheův aforismus „z vojenské školy života – co tě nezabije, to tě posílí“. (*Aus der Kriegsschule des Lebens. – Was mich nicht umbringt, macht mich stärker.*)

Pokud něco v tom smyslu najdete v Červenkově písankování, je to možné, ale moc tam toho není. Zato je tam požehnaně hloupostí, které u Marka Aurelia nenajdeme.

Jak se z hmoty stal *aspekt*? Jedině tak, že Rudolf Červenka vůbec neví, co překládá. Protože aspekt je něco naprosto nehmotného. A vůbec nejde dohromady s metaforou ohně. Oheň aspekty nespaluje a po přiložení aspektu nevzplane ani o chlup víc.

Když odhlédneme od vší filozofie, Marcus Aurelius byl schopný spisovatel. Metafory opíral o pozorování světa. Oheň je klíčová metafora a Marcus Aurelius si všímal toho, jak se oheň šíří. Pomocí ohně vysvětluje, k čemu je hmota stoikově duši dobrá: do nitra se musí přikládat, stoik si musí nakládat úkoly, aby hořel, žil, konal. Vztah nitra k hmotě je ale takový jako vztah ohně k materiálu, který spaluje. Oheň bere všechno, nevybírá si. Rudolf Červenka se nám naopak snaží namluvit, že oheň je animistická síla, která se aktivně „soustřeďuje“ na určitou překážku. Markův oheň se naproti tomu zmocňuje všeho, co mu přijde do cesty – tak, jak to oheň dělá. Umíte si představit, jak by se oheň „soustředil“ na to, co se v něm ocitlo?

Červenkův „překlad“ Marka Aurelia přes viktoriánskou angličtinu končí zoufalým fiaskem. Červenkovým rodným jazykem je marketingová hatmatilka, ve které se slova používají podle statusu, ne podle významu. Rudolf Červenka nezná stoickou filozofii. Nedívá se ani kolem sebe a nechápe, co Marcus Aurelius říká. Improvizuje podle svého zdání na základě blíže nespecifikovaných podnětů tajemné Marion Cassade.

Pokoušel jsem se zjistit, kdo je ta řeckojazyčná Marion, a napsal jsem panu Červenkovi přímo do nakladatelství. Moje prosba zůstala bez odpovědi.

Toto hodnocení je papír na zátop, kdyby se chtěl Rudolf Červenka lépe rozhořet. Na Markovi Aureliovi pohořel celkem zákonitě. Doufám, že pan nakladatel příště lépe odhadne svůj plamen a překlad svěří dobře hořícímu znalci jazyka a tématu.